

# הגות וחינוך

הרב ד"ר יהודה קופרמן

## כיצד נביא את תלמידינו לאהבת תורה?

במשך כארבעים שנה זכיתי לכתוב דברים בפשוטו של מקרא מתוך מגמה לתת לפשט את מעמדו הנכון בקדושת לימוד תורה, ובימים אלה אני עסוק בהכנת כל כתבי בנושא זה בספר אחד, אשר בשם "פשוטו של מקרא ופרשנות המקרא" ייקרא, אי"ה. פירושי על "המשך חכמה" ופירושי לספורנו נועדו לפתוח שני חיבורים אלה לפני קהל לומדי תורה. מימי לא כתבתי מאמר בענייני חינוך! והנה פנה אלי ידידי הרב דב שחור, אשר יחדיו המתקנו סוד בבית ישיבת חברון שבשכונת גאולה נהלך ברגש, ובקשה בפיו - להתייחס לנושא זה, המעסיק את טובי המונחים שבינינו. אחרי התלבטות מסוימת, נעניתי לבקשתו, מתוך מחשבה שמא נסיוני כמורה-מחנך זה כחמשים שנה יהיה לתועלת לאלה העוסקים במלאכה. מראש אני חייב לומר שאולי לא כל מה שאכתוב יהיה ערב לאוזן של השומע, אבל נאמנים עלי דברי הראב"ד<sup>1</sup>: אמר אברהם: איני נמנע מלכתוב את דעתי... ובחיי ראשי כל מבין די לו בזה (עכ"ל).

תחילת דברי במקרו של חינוך בכלל, וממנו אל המיקרו של אהבת תורה. מצות חינוך, כמצוה דאורייתא במסגרת תרי"ג - איננה! והדבר אומר דרשני<sup>2</sup>. עד דאתא שלמה המלך בחכמתו, כי רבה היא, ואסמכה אקרא של "חינוך לנער על פי דרכיו"<sup>3</sup>. אם כן, למדנו משלמה שמצות חינוך היא לתת דרך (ובמושגים שלנו הכוונה בודאי לדרך בחיי תורה). מעניין שגם לשיטת המשך חכמה - ספר היראים<sup>4</sup>, הכתוב מדגיש "ושמרו דרך ה'" כאשר אח"כ מפרט "לעשות צדקה"<sup>4</sup> ומשפט<sup>5</sup>. חשוב ביותר להדגיש

1. הלכות גניבה פ"ט, ה"ח.

2. עיין משך חכמה, בעקבות היראים, לבראשית י"ח, יט ד"ה כי ידעתיו וכי הרואה בפסוק זה מקור למצות חינוך.

3. משלי כ"ב, ו. מן הראוי ומן הרצוי להדגיש ששונה מצות חינוך ממצות תלמוד תורה, למרות הקשר שביניהם - ועל זה להלן. יצויין אגב, שבין היתר מתבטא הדבר בכך שלפי המשך חכמה הנ"ל יש מצות חינוך בבנות ולא רק בבנים ("את בניו ואת ביתו"), לעומת "ולמדתם אותם את בניכם" - ולא בנותיכם. כידוע, העיר הגאון רש"ר הירש ז"ל שחז"ל לא דרשו "ושננתם לבניך" - ולא לבנותיך. משמע אפוא, שכל מה שכלול במצות "ושננתם לבניך" חל גם על בנותיך, ואכמ"ל בזה.

את ההבדל בין מצות חינוך לבין תלמוד תורה<sup>6</sup>, כי בהרבה מקומות - ובפרט בחלק מן הישיבות הקטנות (אותן הישיבות לבני 13-16 שם לומדים רק לימודי קודש) מצינו הדגש אדיר על תלמוד תורה, ורק דגש קל (לכל היותר) על מצות חינוך, והתוצאות לא בוששו לבוא<sup>7</sup>.

אם כן, אנו המורים/ות ללימודי קודש מצווים בראש ובראשונה **לתת דרך** בחיי תורה. ולהלן נראה כי תלמוד תורה יכול להיות חלק חשוב ביותר בתהליך הזה. אבל בשום פנים ואופן אין מקום להתייחס לתלמוד תורה - הלא הוא המיקרו - בלי להתייחס למסגרת שהוא נתון בה - הלא היא המקרו - דהיינו מצות חינוך. מן הראוי לציין כי גם בלועזית מצינו אותה קונספציה של חינוך=**לתת דרך**. הרי המילה EDUCATION באנגלית נגזרת מן הלטינית DUCO-DUCARE, שפירושו - להוביל. גם הגויים וגם החילוניים אצלנו מסכימים שחינוך הוא להוביל בדרך מסוימת. את הדרך מכנים בשמות שונים, כאשר הסיומת היא "איזם", כגון: קומוניזם, סוציאליזם, קפיטליזם, ציוניזם ועוד. הצד השווה שבהם שהם משתדלים להוביל את התלמיד בדרך חיים מסוימת. הוא הדין והיא המידה (להבדיל) אצלנו, כאשר ה"איזם" שלנו הוא "תורה איזם"! הדרך שאנו מובילים את תלמידינו היא דרך התורה והיראה, כלומר חיי תורה.

כיצד מגיעים לידי חיי תורה, כאשר תלמוד תורה הוא חלק חשוב ממנו? אנו מאמינים שאם תלמידינו יאהבו **חיי תורה**, כי אז תהיה גישה טובה **ללימוד תורה**, כאשר התלמיד יבין את מקומו המרכזי של תלמוד תורה במסגרת חיי תורה האהובים עליו. נמנה כאן יסודות איתנים, שלפי עניות דעתנו כל אחד ואחד מהם הוא ילעיכובאי, תנאי מוקדם לחינוך לחיי תורה.

## 1. הצנטראליות של תורה בחיינו

התורה אינה סובלת צרה בביתה. נדגים מבית ספר על-תיכוני בירושלים הקולט בנות מחו"ל בתכנית חד-שנתית, כאשר הסיסמה שלו היא: "לחנך את התלמידות לאהבת תורה ולאהבת מדינת ישראל". אם מדינת ישראל (ואפילו ארץ ישראל) מופיעה כשוות ערך (איקווילנטית) לתורה, כבר הפסדנו את המערכה לפני שהתלמידות הגיעו ללמוד. מה דעתנו על ישיבה (לבנים) אשר תפרסם שמטרתה היא: "לחנך את התלמידים לאהבת תורה ולאהבת מצות תפילין"?! המרכז של כל עבודתנו

4. דהיינו לפני משורת הדין.

5. דהיינו דין. זאת לעומת הסדר "משפט וצדקה" בנביאים ובכתובים, ואכמ"ל.

6. מעניינת ביותר הגדרתו של הרמב"ם (מ"ע י"א): "הציווי שנצטוונו ללמד חכמת התורה וללמדה" (כלומר "ללמד" קודם ל"למוד"! וכדי שלא יהיה ספק בלבנו אודות החשיבות של "ללמד" ממשך הרמב"ם וכותב) - "וזהו הנקרא: תלמוד תורה".

7. אני מתייחס בדברי גם למסגרות של החינוך החרדי, וגם למסגרות של החינוך הדתי. ידוע כי חלק לא מבוטל ממורי הקודש בחינוך ממיד שולחים את בניהם ואת בנותיהם להתחנך (ולא רק ללמוד!) במסגרת ההיא - ועל זה להלן.

הוא חיי תורה כדרך של עבודת ה'. כל שאר הדברים הם פונקציה של היסוד הזה<sup>8</sup>.

## 2. השאיפה לגדלות

בפסוק הסיכום על הקמת המשכן אנו קוראים<sup>8</sup> "ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו וישם את קרשיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו". הפירוש המקובל בפסוק הוא על משקל כלל ואחייכ פרט. כלומר, משה הקים את המשכן, בזה שתחילה שם את האדנים, אחייכ את הקרשים וכו'. אבל לא כך מבאר רבינו עובדיה ספורנו, וזה לשונו ד"ה ויקם משה את המשכן: "עשר היריעות מעשה חושב שנקראו "משכן" הוקמו קודם הקמת הקרשים - אם בידי אדם מחזיקים בו, ואם על דרך נס כדבריהם ז"ל... (עכ"ל). והעניין תמוה - לשם מה לסמוך על הנס, לשם מה לבנות מלמעלה כאשר הדרך הנורמאלית (כלי נס) היא להתחיל ביסודות ולעלות ולעלות עד לטפחות! אלא כאן לימדונו רבותינו שבבניית משכן מתחילים למעלה אשר שם עיקר הקדושה. בלשון שלנו, כאשר באים לחנך בן לחיי תורה, קודם כל יש להראות לו את המקסימום שאפשר לשאוף אליו<sup>9</sup>.

ידועה המחלוקת<sup>10</sup> בין רבי שמעון בן יוחאי<sup>11</sup> ובין רבי ישמעאל<sup>12</sup>. הגמרא אמנם קבעה<sup>13</sup>: ש"הרבה עשו כרשב"י - ולא עלתה בידם". ואמנם הסיבה מדוע לא עלתה בידם היא ש"הרבה עשו". אבל זוהי בוודאי הדרך ליחידים - ומדוע שוללים אנו מתלמידינו את עצם הידיעה ואחייכ השאיפה למקסימום של רשב"י?<sup>14</sup> בחוברת על משנתו של החינוך הממ"ד<sup>15</sup>, אין זכר - ולו במילה אחת - ממשנתו החינוכית של רבי שמעון בן יוחאי<sup>16</sup>. הרי אין מדובר כאן על בית ספר מסוים,

8. שמות מ', יח.

9. בידענו היטב שאלף נכנסים ואחד מגיע אל המקסימום. אולם כמו שהורים חילוניים רוצים שהבן יגיע למקסימום (פרופסור, ראש מחלקה, ראש מפלגה וכדו'), כך אנו בני תורה חייבים להראות לבן את המקסימום שאפשר לשאוף אליו במסגרת חיי תורה - מעין "החפץ חיים" וכדו'.

10. ברכות לה, ע"ב.

11. "בזמן שעושים רצונו של מקום מלאכתם נעשית על ידי אחרים" (לא פרוזיט!).

12. "הנהג בהם מנהג דרך ארץ". זאת במקביל למשנה במסכת אבות (פרק ב' משנה ב) "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ". ומן הראוי ומן הרצוי לציין כאן שהזיהוי של "תורה עם דרך ארץ" עם הגאון ר' שמשון רפאל הירש לוקה בשניים: (א) המקור הוא בחז"ל כאלפיים שנה לפני רש"י! (ב) אין הכוונה להשכלה אקדמית דווקא, אלא למקור פרנסה - גם החקלאי וגם הסנדלר עוסקים ב"דרך ארץ".

13. הקורא המשכיל יסלח לי על השימוש בטעות דקדוקית, אשר מרוב שכיחותה אי אפשר כבר לעקרה, ושכשתא, כיון דעל - על. הרי המילה "גמרא" היא לשון זכר ולא נקיבה, ופירושה "תלמוד".

14. ובמקביל בחינוך הבת, לתת לה שאיפה להינשא לבן תורה אשר כל כולו קודש ללימוד תורה, וחיי תורה המיוחדים המתלווים לאותו לימוד תורה. אנו במכללה זכינו לחנך (= לתת דרך בחיי תורה) עשרות רבות של בנות, אשר בעליהן נמנים בין גדולי ראשי הישיבה בארץ, וגם אלה הנשואות לבעלים אשר זה שלושים שנה לא משו מאהלה של תורה - אשרי עין ראתה זאת! ביניהן גם אלה אשר באו אלינו אחרי שרות בצבא הגנה לישראל, ונתקבלו ללימודים במכללה כאשר היה ברור לנו שהכירו בטעותן הקשה של שרות בצה"ל. כבר בזמן פנייתן למכללה הבהירו שבנותיהן לא ישרתו בצה"ל, אלא "ישרתו" את עם ישראל בדרך התורה והיראה, בהקמת בתים של תורה לתפארת - ואמנם כך עשו.

שבוודאי רשאי לומר שהוא מייצג את שיטת "תורה עם דרך ארץ". גם אין מדובר על רשת בתי ספר (כגון אמ"ת) שגם היא יכולה להקדיש את כוחותיה ומשאביה לאסכולה אחת בלבד, שהרבה עשו כמוה ועלתה בידם, ובעקבותיה הם מבקשים ללכת. לפנינו מערכת ממלכתית רחבה, המקיפה כעשרים אחוזים מכלל ילדי ישראל בארץ ישראל, כלומר רבבות רבבות בנים ובנות, כאשר אין זכר כלשהוא לאפשרות שהבחור יוכל להיות גדול בישראל, ושהבת תוכל להיות אשתו הנאמנה של גדול בישראל, אותו גדול שיעיד נאמנה (החל ברבי עקיבא וכלה בגאון רבי איסר זלמן מלצר ז"ל): "שלי ושלכם שלה היא".

וממסכת ברכות למסכת קידושין פב, ע"א שם אנו נתקלים באותה תופעה, כאשר במשנה רבי מאיר אומר: "לעולם ילמד אדם את בנו אומנות קלה ונקיה" וכו'<sup>17</sup>, ואילו קרוב לסוף אותה משנה אומר רבי נהוראי: "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה" וכו'<sup>18</sup>. וידועה קושיית מרן רי"ז הלוי, שרבי מאיר הוא רבי נהוראי (עירובין יג) ותשובתו על פי שיטת בריסק (ישני דינים) שיש דין הכלל (ר' מאיר=ר' ישמעאל), ודין הפרט שיכול לשאוף למקסימום בתורה (ר' נהוראי=רשב"י). ולולא דמיסתפינא הייתי אומר שכך פסק הרמב"ם, כאשר בהלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י"ד פסק כרבי ישמעאל<sup>19</sup>, ואילו בהלכות שמיטה ויובל י"ג, יג פסק כרשב"י<sup>20</sup>, כאמור, הפסק בשמיטה ויובל הוא לזה "יאשר נדבה לבו". אבל במשנת חמ"ד לא מצאנו כל התייחסות לאופציה זאת. אין פלא אפוא, שמורים בני תורה המלמדים במסגרת חמ"ד, מעדיפים לשלוח את בניהם ובנותיהם לאותה מסגרת הפותחת לפניהם את האופציה לשאוף לגדלות בתורה<sup>21</sup>.

אולם במערכת של החינוך החרדי אנו נתקלים בבעיה ההפוכה. למרות דברי חז"ל שהרבה עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם, שם שוללים מכל וכל את שיטת רבי ישמעאל ומכוונים את המערכת כולה של בנים אל רשב"י<sup>22</sup>. החינוך החרדי אחראי, אם כן, על דור השבבנקיים, בעוד החינוך הממ"ד אחראי על דור הכיפות הזרוקות. החינוך הממ"ד אינו מוכן לקבל כמורה אשה אשר בניה לומדים בחינוך

15. "קוים מנחים למדיניות החינוך הממלכתי דתי". ועל מיסמך זה ידובר עוד להלן.

16. פרט, אולי, לחגיגות ל"ג בעומר;

17. היא בערך שיטת רבי ישמעאל.

18. בערך שיטת רשב"י.

19. "כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה" אמרו חכמים כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון.

20. ולא שבת לוי בלבד, אלא כל איש ואיש בכל באי עולם (כולל חינוך ממ"ד - י.ק.) אשר נדבה רוחו אותו (אין זה חובה אלא רשות שהיא זכות - י.ק.) והבינו מדוע להיבדל (למרות "אל תפרוש מן הצבור" - י.ק.) לעמוד לפני ה'... ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני אדם (מס הכנסה ושרות צבאי - על פי הלכה יב הקודמת - י.ק.) - הרי זה נתקדש קודש קודשים וכו'.

21. זכורני דיאלוג ביני ובין אחד מראשי החינוך הדתי, כאשר הלה טוען נגדי ואמר: מי שעובד בחינוך ממ"ד צריך לשלוח את ילדיו להתחנך בחינוך ממ"ד. ואני השיבותי לו ואמרתי: לפי זה מי שעובד במסגרת החינוך המיוחד צריך לשלוח...!

22. בשיחה לפני כעשרים שנה עם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי ז"ל, העיר לי הגאון (תרגום מילולי מן האידיש): צריכים לדעת שלא כל אחד יכול להיות "לומד" (יאה לערנער). אבקש להעיר שגם

החרדי, והחינוך החרדי אינו מוכן להחזיק כמורה בבית יעקב, אשה אשר בנה לומד בישיבה תיכונית. אלו ואלו לא השכילו להבין שהם מערכות חינוך בקנה מידה ארצי, כאשר יש מקום בעם ישראל גם לרשבי"י וגם לר' ישמעאל, גם לר' מאיר וגם לר' נהוראי; גם לרמב"ם של הל' תלמוד תורה וגם לרמב"ם של שמיטה ויובל.

ובסיכום פרק זה: צריך להראות לתלמידים את יריעות המשכן עוד בתחילת דרכם - כאידיאל אם כי לא כחובה. וכך כותב רבינו עובדיה ספורנו (במדבר ח', ב ד"ה יאירו שבעת הנרות): "כל השבעה יאירו וישפיעו אור עליון לישראל, שירור היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה, ושכן ראוי שכוונת המימינים העוסקים בחיי עולם, והמשמאלים העוסקים בחיי אעה, העוזרים למימינים - כאמרו: 'אלמלי עלייא לא מתקיימי איתכליא' (חולין צב, ע"א) - תהיה להפיק רצון האל יתברך, באופן שיושג מכווננו בין כולם וירוממו את שמו יחדיו כמו שקיבלו עליהם, כאשר העיד באמרו 'ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה' (שמות י"ט, ח), כלומר, בין כולנו נשלים כוונתו". היקנה האמצעי הוא עבודת ה', דהיינו חיי תורה.

### 3. הדיפרנציה בגדלות

בפרק הקודם העמדנו את רשבי"י מול ר' ישמעאל. אולם זוהי רק זווית אחת בפנוראמה של חינוך תורני, הלא היא הזווית על תלמוד תורה. ואנו, הרי, בחינוך קא עסקינן, ולכן אנו שבים אל שלמה המלך - "חנוך לנער על פי דרכו". לא "על פי הדרך" (כמקובל היום בשתי מערכות החינוך הני"ל) אלא על פי הדרך המתאימה לו - כי לכל אחד יש הדרך שלו, אשר באותה דרך יש מקסימום ומינימום. ובעקבות החכם מכל אדם באו חז"ל ולימדונו (ברכות נח, ע"א): "ת"ר, הרואה אוכלוסי ישראל אומר 'ברוך חכם הרזים', שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה". במונח-מושג "דעתם" אין הכוונה להשקפותיהם<sup>23</sup>, וגם לא למונח-מושג אצל הרמב"ם בהלכות דעות<sup>24</sup>, אלא למבנה הפסיכולוגי-רגשי של היחיד, בו שונה כל אחד ואחד מחבירו. השכיל לבאר מאמר זה של חז"ל, הגאון הנצי"ב מוולוז'ין, על ידי ביאור

ההתפתחות המיוחדת בשנים האחרונות של "המרכז החרדי להכשרה מקצועית" אינו סותר את דברי, באשר שם הפנייה היא לאלה אשר היו בעולמה של תורה עד לגיל מבוגר. הבעיה שעוד מתעלמים ממנה היא שלא כל אחד מגיע לדרגה הזאת של נשוי +, אשר למד בישיבה קטנה, אח"כ בישיבה גבוהה, ואח"כ בכולל עד גיל שלושים מקרוב. השבבי"קים ברוב בן יהודה - כי רבים המה - מעידים שהגאון רבי יחזקאל אברמסקי צדק. הם נפלו בדרך, כאשר אצל חלק גדול מהם זה לא היה קורה, אילו בגיל תיכון היה כבר מתכוון ליעודו במסגרת "תורה עם דרך ארץ", וחבל על דאבדין מדרך התורה.

23. והשתא דאתינא להכי והזכרנו את המילה "השקפה", נוהג אני להעיר בדרך הצחות שאין מלמדים אצלנו "השקפה" (בדרך כלל המילה מוטעמת מלעיל) עקב דברי רש"י בפירושו לתורה (בראשית י"ח, טז): "כל השקפה שבמקרא היא לרעה (!) חוץ מיהשקפה ממעון קדשך". ובדרך רצינית וכנה אני טוען שאצלנו אין **מלמדים** השקפה - אנו מלמדים תורה ועל ידי כך **בוני** השקפה. ומה שכתוב

מאמר אחר של חז"ל, וזה לשונו<sup>25</sup>:

"ותנן באבות פרק ב' (משנה א, וכן נדרים כב, ע"א ומסכת תמיד כח, ע"א): ירבי אומר, איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם! ופירוש המפרשים דחוק. ונראה משמעות 'איזו היא דרך ישרה שיבור' כמו שביאר המפרש במסכת תמיד דף כח: איזהו דרך אחת מהדרכים הישרים שיבור לו האדם. והפירוש כמו שכתוב (קהלת י"א, ט) 'יהלך בדרכי לבך', שאין דרך כל האדם שווה בהליכות דרך ה'. והאדם שבא לבור לו דרך ה', איזהו יבור לו לעצמו? יכל שהיא תפארת לעושיה, לעושי הדרך, לאפוקי מה שהוא עבירה אלא שהוא רוצה לעשות לשם שמים - הרי אין זה תפארת לעושיה<sup>26</sup>. 'ותפארת מן האדם' - האדם שבא לבור לו<sup>27</sup>, היינו לפי טיב אותו אדם, איך שהוא יותר מוכשר - (א) לתורה (ב) או לעבודה (ג) או לגמילות חסדים, כך יבור לו זה הדרך". עד כאן לשונו של ראש ישיבת ולוזיץ, הרבי של חלק ניכר מגדולי התורה בתחילת המאה.

שפתותיו ברורות מיללו; כאשר בן תורה בא לברר את **דרכו** (וכבר הערנו וקבענו כי חינוך עוסק בדרך) בעבודת השם, עליו לברר את אותה הדרך המתאימה לכישוריו המיוחדים והייחודיים. כישורים אלה הם צירוף של כוחות אינטלקטואליים, אימוצינאליים, בריאותיים ועוד ועוד. כולם באו חברו יחד אצל כל אחד ואחד בצורה שונה. לפי המרכיב הדומיננטי אצל כל אחד ואחד יחליט ויקבע את דרכו הייחודית בעבודת השם. מי שחנן אותו ה' בכלים האינטלקטואליים וכוח ההתמדה להיות החפץ חיים של דורנו, עליו יהיה לתת את הדין אם השתמש בכלים אלה לבנות מפעל

כאן על "השקפה" שבחינוך החרדי כוחה יפה לגבי לימוד "אמונה" בחינוך החרדלי. אלה ואלה ייטיבו לעשות אם ילמדו תורה בעומק וברוחב, בקדושה ובטהרה, ועל ידי כך יבנו השקפת עולם של תורה בנויה על יסודות אמונה איתנים. אבל "סוף דבר הכל נשמע" - אם לימוד זה של "השקפה" - אמונה" מביא לידי חיי תורה ועבודת השם, הרי מוטב, "ויישר כוחכם" אומר לכל אלה העוסקים בזה. אולם יש לדעת שאין בין לימוד זה ובין לימוד תנ"ך ברמה של הכשרת מורים ולא כלום. לכן אנו מסתייגים הסתייגות מוחלטת מן ההכרה במכללה לחינוך עבור לימודים אלה ב"מדרשות" הנפוצות היום בכל רחבי הארץ. בחור שקיבל חינוך חסידי מובהק, ואשר דבק בשמירת תורה ומצוות, ביראת שמים ובהתנהגות על טהרת הקודש כשמקפיד קלה כחמורה (וכל זה עקב השפעת חינוך חסידי ייחודי, ללא לימוד מעמיק בתלמוד) - קדוש יאמר לו, וירבו כמותו בישראל. אבל מכאן ועד למשרה כר"מ לגמרא בישיבה - רב המרחק. ההכרה שהמכללות הדתיות נותנות ללימודי הקודש ב"מדרשות", פוגעת קשות בהכשרת מורות למקצועות הקודש, ואין כאן המקום להרחיב בנושא זה.

24. הקרוב מאוד למונח - מושג "מידות" בשפה המדוברת היום.
25. "הרחב דברי", סוף פרשת שלח, קרוב לסוף הקטע. וכאן מקום עמי לציין את דבריו של בנו הקטן של הנצי"ב, אשר העיד נאמנה שיותר מאשר "העמק דבר" הוא פירוש על התורה, הוא חיבור ביהדות. ואולי עם ההדפסה החדשה של פירוש אדיר זה, יפץ העיון בו, ומובטח שכל אחד אשר ילמד ביאור זה יקויים בו "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".
26. הנצי"ב הרחיב מאוד את הכתיבה בסוגיית עבירה לשמה, הן בפירושו לתורה וגם בשות"י"ם. הבאנו את דבריו בארוכה במאמר "עבירה לשמה" בספרנו 'פשוטו של מקרא ופרשנות המקרא'.
27. את הדרך. זאת בניגוד מוחלט לאלה המפרשים ש"האדם" הם ציבור האנשים המסתכלים עליו ודנים על בחירת דרכו.

עסקי גדול ועסק בהלכות צדקה. ולהיפך מי שחנן אותו השייך בכושר אירגוני מפליא ועוד כישורים בתחום הזה, יקים מפעל חסד כמו "יד שרה", ובוה יעסוק בהלכות גמילות חסדים וקידוש שמו ברבים, עד לפרס ישראל ועד בכלל. ומי שיש לו "חוש" לענייני רפואה, יעסוק במצות פיקוח נפש במשך עשרים וארבע שעות ביממה, במשך שלוש מאות ששים וחמישה ימים בשנה, ויציל נפשות וירפא חולים, גם כאן עד כדי הכרה לאומית בקבלת פרס ישראל על פעלו שאין דומה לו. ברור שאנשים אלה יכלו להיות "מלמד" או "רבי" טוב ומצליח, או אפילו ר"מ בשיבה, אבל השכילו לנצל את כישוריהם המיוחדים והייחודיים (יתפאר לו מן האדם) עד למקסימום ועד בכלל.

הדוגמאות רבות הנה, ואטו כי הוכלא אנא ואיזל! אותנו אין זה מפליא שבשני המקרים שצינו, הייתה זאת היוזמה של שני גדולי ישראל (הגרש"ז אעירבך ז"ל, ויבדל לחיים ארוכים הגר"פ שיינברג שליט"א) אשר הטילו משימות אלה על תלמידיהם החשובים, בידעם את כישוריהם המיוחדים בגמילות חסדים. מרגלא בפומי: יש פרופסורים מסוימים שיצטרכו לתת דין וחשבון מדוע לא נעשו גדולי תורה, ויש אברכים מסוימים בכלל שיצטרכו לתת דין וחשבון מדוע לא הביאו פרנסה מכובדת הביתה לאשה ולילדים כמו שהתחייבו בכתובה.

ובעוד הנצי"ב ב"הרחב דבר" חולק את המשימות של אפשרות הצטיינות לשלושה, באותו מקום ב"העמק דבר" ביאר לנו שכל אחד ואחד מן התחומים אלה מתחלק אף הוא לתחומי משנה, תוך כדי הדגמה בתחום תלמוד תורה. וזה לשונו:  
 "לפי שאין חילוק עבודת ה' בתמידות של כל בני אדם שוים: זה עוסק בתורה ועמלה כל היום, וזה פירש עצמו לעבודה, וזה לגמילות חסדים - והכל לשם שמים<sup>28</sup>. וגם בתורה עצמה אין כל דרך לימוד שוה<sup>29</sup>. וגם במעשה המצוות איתא בפרק כל כתבי (מסכת שבת) אביך במאי זהיר טפי? והיה מר זהיר במצות שבת ומר במצות ציצית<sup>30</sup>. והרי זה כדאיתא בירושלמי סוף פרק א' דקידושין: 'כל העושה מצוה אחת<sup>31</sup>, מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ. אר"י ב"ר בון, מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מעולם'. ובמכילתא פרשת בשלח (ויאמינו בה' ובמשה עבדו) יתניא: כל העושה מצוה אחת באמנה (כדאי הוא שתשרה עליו שכונה). וכן בגמילות חסדים - אין כל העוסקים שוים בהליכות עולמם<sup>32</sup>. ואם בא אדם לשאול איזה דרך ישרה שיבור לו בדרך לימודו או במה להיות זהיר טפי, על זה אמר קהלת 'זהלך בדרכי לבך' - מה שלבו נמשך אחריו<sup>33</sup>, ברור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו"

28. כאן המבחן האמיתי: יושר אינטלקטואלי: היכולת לאמוד את עצמו עד כדי מסקנה היכן תרומתו המיוחדת והייחודית בעבודת השם. ובקשר עם מאמר חז"ל "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" ידועה האימרה של הרבי מקוצק ז"ל: גם הלשם שמים צריך להיות לשם שמים! והרי "כל דרכי איש ישר בעיניו", ואכמ"ל.

29. יש המתאים לפלפולא של תורה, האחר לפסק הלכה, האחר לאגדתא, האחר לתני"ך ועוד.  
 30. כלומר, הצטיינו במצוות אלה, כאשר בשאר מצוות התורה שמרו אותן כדבעי. הרי שגם בתחום שמירת המצוות יודע כל אחד מהי המצוה שיש לו המוכנות להצטיין בשמירתה.

31. כלומר, בהצטיינות.

32. ומקורו בפירוש המשניות של הרמב"ם למשנה האחרונה במסכת מכות (רצה הקב"ה לזכות את

חידוש פדגוגי גדול קא חזינא הכא במשנתו של רבינו עובדיה ספורנו. יתכן שלאדם מסוים (כמו שבט לוי) יש כל הכישורים הדרושים להנהגה רוחנית. אבל כדי ללמד "משפטים ותורות" דרוש יותר מאשר התמחות מקצועית ושליטה בחומר, ואפילו יותר מאשר נאה מקיים את אשר נאה דורש. כדי ללמד את תורת ה' דרושים "חן ושכל טוב" (ע"פ משלי ג', ד) - הן הסגולות האישיות שהן הן הערובה לכך שדברי ה' ייקלטו כדבעי. תלמיד חכם צריך "שכל" (כישור אינטלקטואלי), אבל המחנך צריך "שכל טוב" (סגולה אישית) יחד עם "חן". הנביא מלאכי חותר לקראת "יבקשו תורה מפיהו", בבחינת "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש". כלומר, התורה נקלטת בכל הדרה וקדושתה, כאשר מקבל התורה (הוא התלמיד שלנו) הוא בבחינת "מבקש". הסגולה המביאה את התלמיד להיות "מבקש" (לעומת "שומע" או אפילו "מקבל") היא ה"חן ושכל טוב" אצל המלמד - מעבר לכישורים האינטלקטואליים והמקצועיים<sup>49</sup>.

בלי לכתוב חיבור על הפדגוגיה של חז"ל, נציין כאן תכונות אחדות שחז"ל לימדונו בקשר עם המקצוע שלנו:

**א)** סוטה מז, ע"א: "לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, ולא כאלישע..."<sup>50</sup>.  
**ב)** אבות ד, יב: "יהיה כבוד תלמידך חביב עליך כשלך"<sup>51</sup>.  
**ג)** הוא הנקרא אצלנו יושר אינטלקטואלי<sup>52</sup>. "כי סליק רב דימי לנהרדעא שלח להם: 'הדברים שאמרתי לכם טעות הם בידי'<sup>53</sup>.

היכולת לומר טעיתי - ועוד לתת ברכת "יישר כוחך" לתלמיד אשר העמיד את המורה על טעותו - קשורה בראש ובראשונה ביושר אינטלקטואלי. אולם היא תימצא אצל המורה אשר בדרך כלל אינו טועה! אז יקויים בו "ומתלמידי יותר

48. מועד קטן יז, ע"א על יסוד מלאכי ב', ג: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא".

49. ובענין "המבקש", עיין שיחות מרן ר' חיים שמואלביץ ז"ל, תשל"א, מאמר י"ד (בקשת החכמה).  
 50. ויש לרחס על התלמידים שלמורה שלהם יש שתי ידיים שמאליות!

51. שמעתי מפי ראש ישיבה בירושלים שזכה לשמוע שיעורים אצל הגרי"ז ז"ל. פעם באמצע השיעור אמר הגרי"ז "אני צריך רמב"ם". מיד קמו כמה מן המשתתפים לרוץ אל ארון הספרים להביא לו את הרמב"ם. אבל הם לא ידעו שהגרי"ז דיבר אל עצמו ולא אליהם! כאשר ראה את הנעשה, מיד הוסיב אותם במקומם, כאשר הוא רץ בזריזות אל הארון, תוך כדי כך שמלמל לעצמו חוזר ונשנה "יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך"! אשרי עין ראתה זאת, אשרי אוזן שכך שמעה!

52. ומעשה שהיה כך היה בישיבת גייטסהד המהוללה, בה זכיתי לצקת מים על ידי גדולי תורה. הגאון רב לייב לופיאן ז"ל היה נוהג לתת "חבורה" לקבוצה נבחרת של בחורים ביום תמישי בלילה. והנה אירע שבתחילת ה"חבורה", הקשה תלמיד מצטיין (ז"ל) קושיא אלימתא מן התוספות. נעמד ונעצר ר' לייב, תוך כדי כך שהוא מעשן סיגריה אחרי סיגריה (וא לא ידעו את האיסור דאורייתא בעישון סיגריה) "ומטייל" בראשו בכל השייט כולו כדרכו וכמידתו של אותו גאון. שקט מוחלט שורר בחדר הלימוד, כאשר מחוגי השעון נעים לפי הקצב שלהם מהשעה 11.00 < 11.30 < 12.00 < 12.30, ואז קם ר' לייב, סגר את הגמרא ואמר באנגלית (השיעור היה באידיש) CHECK MATE! ברור ונעלה מכל ספק שר' לייב יכול היה לתרץ את הקושיא במאה וחמשים טעמים שונים, אבל נמנע מלעשות זאת משום שהתירוצים לא סיפקו אותו, ומיגו דאיהו לא נחה דעתיה, לאחרנא לא עביד, אשרי עין ראתה זאת!

53. שבת סג, ע"ב.



מכולם" 54.

בשלב זה של הכתיבה אעיר שלא מצאתי לחינוך טוב יותר משני מאמרי חז"ל (אשר אמנם לא בענייני חינוך נאמרו):

(א) "כבולעו כף פולטו" - המורה אינו יכול לתת מה שאין אצלו! אם המורה לא קראה ולא שנתה בסמינר, אפילו אם קיבלה ציון 100 בשיעור מבחן ובפדגוגיה וכו', כל עוד היא עצמה אינה יודעת ללמוד את מפרשי התורה בעומק ובעיון, אין לצפות שתלמידיה ייטיבו ממנה. ואז שבשבתא, כיון דעל - על. במערכת החינוך הדתי נמצאים מורות (וגם מורים) כאלה, והתוצאות ידועות.

(ב) "מה מכר ראשון לשני, כל זכות שתבוא לידו" - מורה או מורה שאינם מקפידים בשמירת תורה ומצוות ובמילא אין בהם יראת שמים הקודמת לכל, איך אפשר אפילו לצפות שיביאו את תלמידינו לאהבת תורה?! כאשר לימדתי בסמינר מזרחי לפני עשרות בשנים, הייתה הבוגרת של הסמינר חייבת להביא אישור על היותה שומרת תורה ומצוות בזמן פנייתה לקבל משרה! שומו שמים! היא למדה בחינוך דתי ("שלנו") ארבע עשרה שנה (2+4+8), ועוד צריכה להביא אישור על דתיותה?! זאת ועוד, הרי עצם הופעתה לפעמים העידה נאמנה שאינה מקפידה בשמירת תורה ומצוות, ומה אתא האישור לאשמועינן?!  
ואם ישאל השואל, כיצד הגיע המצב שחלק לא קטן מבוגרי ומבוגרות סמינר מזרחי לא הקפידו בשמירת תורה ומצוות - זהו נושא אחר.

54. תענית ז, ע"א; מכות י, ע"א.

## שכר תלמוד תורה

"כל העוסק בתורה - נכסיו מצליחין לו דכתיב... (פס' ע"ז יט, ע"ב).  
א"ר אבדימי בר חפא: כל העוסק בתורה - הקב"ה עושה לו חפציו" (שם, שם).

\* \* \*

"אפר רבי יוחנן: כל העוסק בתורה - צוחלין לו על כל עוונותיו" (ברכות ה, ע"ב).

\* \* \*

"אפר רב הפננא: תחילת דיון של אדם על דברי תורה שנא' 'פוסר פיס - ראשית פדון'  
(פישלי י"ז), וכשם שדיני קודם לפעשה, כך שכרו קודם לפעשה" (קידושין פ, ע"ב).

\* \* \*